

ДЕНИСОВА А. В.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративного права
та адміністративного процесу
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)
ORCID ID: 0000-0001-5551-9297

УДК 342.922:341.48(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.54>

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ПОРІВНЯННЯ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

У статті досліджується сучасний стан правового регулювання питань, пов'язаних із правопорушеннями, які вчиняються дітьми в Україні. Особлива увага приділяється аналізу адміністративних правопорушень, де розглядаються механізми запобігання та відповідальності за такі дії. Стаття включає комплексний огляд національного законодавства, що регулює правопорушення серед неповнолітніх, зокрема, нормативно-правові акти та спеціалізовані закони, спрямовані на захист прав дітей і попередження їх протиправної поведінки. Автори досліджують роль різних державних органів і служб у справах дітей, а також їх взаємодію в системі ювенальної превенції. У порівнянні з міжнародними стандартами, такими як Конвенція ООН про права дитини та інші важливі міжнародні документи, аналізується відповідність українського законодавства міжнародним вимогам. Порівняння включає оцінку відповідності українських правових норм ключовим принципам міжнародних конвенцій, що стосуються правопорушень серед дітей. Особлива увага приділяється питанням інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство та практику правозастосування в Україні. У статті наводяться приклади успішних практик з інших країн, які можуть бути корисними для вдосконалення української системи правосуддя щодо неповнолітніх. На основі проведеного аналізу стаття пропонує рекомендації щодо покращення існуючих механізмів захисту прав дітей, підвищення ефективності запобігання правопорушенням та реабілітації неповнолітніх правопорушників. Основні висновки підкреслюють необхідність посилення міжвідомчої співпраці та активного впровадження принципів прав дитини в законодавчу та правозастосовну практику.

Ключові слова: неповнолітні, адміністративне правопорушення; правопорушення, що вчиняються дітьми, конвенція, запобігання правопорушенням; органи і служби у справах дітей; ювенальна превенція; кримінальна відповідальність неповнолітніх.

Denysova A. V. Analysis of legislation on juvenile offenses in Ukraine and comparison with international standards

The article examines the current state of legal regulation concerning offenses committed by children in Ukraine. Special attention is paid to the analysis of administrative offenses, focusing on mechanisms of prevention and responsibility for such actions. The article includes a comprehensive review of national legislation regulating juvenile offenses, including normative legal acts and specialized laws aimed at protecting children's rights and preventing their unlawful behavior. The authors investigate the role of various state

bodies and services for children, as well as their interaction within the juvenile prevention system. In comparison with international standards such as the UN Convention on the Rights of the Child and other significant international documents, the article analyzes the compliance of Ukrainian legislation with international requirements. The comparison includes an assessment of the alignment of Ukrainian legal norms with key principles of international conventions related to juvenile offenses. Special attention is given to the integration of international standards into national legislation and law enforcement practices in Ukraine. The article provides examples of successful practices from other countries that can be useful for improving the Ukrainian juvenile justice system. Based on the analysis, the article offers recommendations for improving existing mechanisms for protecting children's rights, increasing the effectiveness of crime prevention, and rehabilitating juvenile offenders. The main conclusions emphasize the need to strengthen interagency cooperation and actively implement the principles of children's rights into legislative and law enforcement practices.

Key words: *minors, administrative offense; offenses committed by children, convention, prevention of offences; bodies and services for children; juvenile prevention; criminal liability of minors*

Актуальність теми. Правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, залишаються однією з актуальних проблем у багатьох країнах світу. У контексті України, питання законодавчого регулювання та запобігання правопорушенням серед дітей є особливо важливим, оскільки воно впливає на соціальну стабільність та безпеку.

Метою цієї статті є аналіз чинного українського законодавства у сфері правопорушень серед неповнолітніх та порівняння його з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Законодавча база України щодо правопорушень неповнолітніх включає низку нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав дітей та запобігання їх протиправної поведінки.

Основними документами є Конституція України, Кримінальний кодекс України, кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про охорону дитинства» та Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

Конституція України – гарантує права та свободи дітей, включаючи право на захист від усіх форм насильства та експлуатації. Так, стаття 52 Конституції України, гарантує захист прав дітей. Зокрема, зазначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Забезпечує рівність прав дітей незалежно від походження та статусу їхніх батьків. В той час стаття 51 гарантує, що батьки зобов'язані утримувати та виховувати своїх дітей до їх повноліття [1].

Кримінальний кодекс України – визначає кримінальну відповідальність за злочини, вчинені неповнолітніми.

Особи, які на момент вчинення злочину досягли 16 років, підлягають кримінальній відповідальності. Однак за деякі конкретні види злочинів також можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності особи віком від 14 до 16 років, згідно зі статтею 22 Кримінального кодексу України [2].

Для неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосований штраф, згідно статті 99 КК України. Застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах від п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3].

За ч.1, стаття 100 КК України громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час [4].

За ч.2, стаття 100 КК України можуть бути призначені виправні роботи неповнолітньому в віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому судом, в межах від п'яти до десяти відсотків. Також стаття 101 КК України передбачає арешт, який полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг шістнадцяти років, в умовах, ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. Стаття 102 КК України передбачає позбавлення волі на певний строк. Особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначено на строк більше десяти років, в за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини – не більше п'ятнадцяти років. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах. Позбавлення волі не може бути призначено неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості [5].

Кодекс України про адміністративні правопорушення – регулює адміністративні правопорушення серед неповнолітніх. Стаття 13 визначає адміністративну відповідальність неповнолітніх за вчинення правопорушень. Стаття 184 передбачає відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють, за невиконання обов'язків з виховання дітей. Стаття 221 визначає порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми. Стаття 307 передбачає накладення штрафів на неповнолітніх за вчинення адміністративних правопорушень [6].

Закон України «Про охорону дитинства» – встановлює основи державної політики у сфері захисту прав дітей [7]. Стаття 1 визначає основні терміни, пов'язані з охороною дитинства, та принципи державної політики у цій сфері. Стаття 5 гарантує права дітей на захист від усіх форм насильства, зловживань та експлуатації. Стаття 8 встановлює, що держава забезпечує охорону здоров'я дітей та створює умови для їх фізичного, розумового та морального розвитку. Стаття 11 описує заходи соціальної підтримки сімей з дітьми, зокрема тих, що опинилися у складних життєвих обставинах [7].

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» – регулює діяльність органів, що займаються питаннями дітей, включаючи запобігання правопорушенням [8]. Стаття 1 визначає органи і служби у справах дітей, їх повноваження та основні функції. Стаття 4 описує структуру органів і служб у справах дітей та їх компетенції щодо запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. Стаття 5 визначає спеціальні установи для дітей (центри соціально-психологічної реабілітації, притулки для дітей), їх функції та порядок діяльності. Стаття 7 описує порядок взаємодії органів і служб у справах дітей з іншими державними органами, громадськими організаціями та установами. Стаття 8 визначає заходи, які можуть бути вжиті для попередження правопорушень серед дітей, включаючи профілактичні бесіди, соціальний супровід та інші методи впливу.

Законодавча база України, що регулює питання правопорушень серед неповнолітніх, включає комплекс нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав дітей та запобігання їх протиправної поведінки. Конституція України, Кримінальний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Закони «Про охорону дитинства» та «Про органи і служби у справах дітей» забезпечують широкий спектр правових механізмів, які повинні працювати у гармонії для досягнення мети – створення безпечного та сприятливого середовища для розвитку дітей та підлітків.

Основними міжнародними документами, що регулюють питання правопорушень серед дітей, є Конвенція ООН про права дитини – зобов'язує держави-учасниці забезпечити захист дітей від усіх форм насильства, експлуатації та зловживань [9].

Стаття 19 зобов'язує держави-учасниці вжити всіх необхідних заходів для захисту дітей від усіх форм фізичного або психічного насильства, образ, зловживань, недбалого ставлення чи експлуатації, включаючи сексуальне насильство. Стаття 37 забороняє піддавати дітей катуванню або іншим жорстоким, нелюдським або принизливим видам поведінки чи покарання. Вимагає, щоб жодна дитина не була незаконно або свавільно позбавлена свободи,

а позбавлення свободи застосовувалося лише як крайній захід і на якомога короткий термін. Стаття 40 гарантує дітям, обвинуваченим або визнаним винними у порушенні кримінального закону, право на таке поводження, яке сприяє розвитку їхнього почуття власної гідності та поваги до прав людини і основоположних свобод інших людей.

Пекінські правила є мінімальними стандартними правилами ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх, які встановлюють міжнародні стандарти щодо правосуддя для неповнолітніх [10]. Основною метою правосуддя для неповнолітніх є забезпечення благополуччя неповнолітніх та сприяння їх реінтеграції в суспільство, що встановлено правилом 1.

Правило 5.1 підкреслює, що суспільні інтереси повинні служити основним керівним принципом при розробці, введенні в дію і оцінці систем правосуддя щодо неповнолітніх.

Правило 17.1 визначає, що арешт, затримання чи позбавлення волі щодо неповнолітніх можуть застосовуватись лише як крайній захід і на мінімально необхідний термін.

Гавана правила або правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі – визначають умови тримання під вартою неповнолітніх правопорушників [11]. Правило 1 визначає мету правил, яка полягає в забезпеченні ефективного захисту прав і благополуччя неповнолітніх, позбавлених волі. Правило 2 підкреслює, що неповнолітні, позбавлені волі, повинні мати доступ до відповідної освіти, медичної допомоги, а також можливість підтримувати контакти з родиною. Правило 3 забороняє використання фізичного або психічного насильства, погроз або покарань, що принижують гідність.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – гарантує права дітей на справедливий судовий процес.

Стаття 6 гарантує кожній людині, включаючи дітей, право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом. Стаття 3 забороняє тортури та нелюдське або принизливе поводження або покарання. Стаття 5 гарантує право на свободу та особисту недоторканність, включаючи положення про законне позбавлення волі відповідно до встановлених законних процедур [12].

Порівняльний аналіз законодавства України та міжнародних стандартів щодо правопорушень серед дітей щодо захисту прав дітей за міжнародними стандартами:

- Конвенція ООН про права дитини зобов'язує держави забезпечувати захист дітей від усіх форм насильства, експлуатації та зловживань. Це включає як правові, так і соціальні заходи для захисту дитини.
- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий судовий процес і забороняє тортури та нелюдське або принизливе поводження.

Якщо розглянути українське законодавство:

- Конституція України гарантує права та свободи дітей, включаючи захист від насильства та експлуатації.
- Закон України «Про охорону дитинства» визначає основи державної політики у сфері захисту прав дітей та передбачає правові гарантії для забезпечення цих прав.

Українське законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам щодо захисту прав дітей. Однак, існують недоліки в практичному застосуванні цих норм. Недостатнє фінансування, низька ефективність правоохоронних органів та бюрократичні перепони часто призводять до порушень прав дітей на практиці.

Міжнародні стандарти в адміністративних правопорушеннях неповнолітніх включають Пекінські правила, які передбачають наявність окремої ювенальної системи, яка враховує специфічні потреби неповнолітніх та сприяє їх реінтеграції в суспільство. В той час українське законодавство має Кодекс України про адміністративні правопорушення регулює адміністративні правопорушення серед неповнолітніх, але не передбачає окремої ювенальної системи для розгляду таких правопорушень. Відсутність окремої ювенальної системи для розгляду адміністративних правопорушень серед дітей в Україні не відповідає вимогам Пекінських правил. Це призводить до того, що неповнолітні правопорушники часто не отримують належного захисту та підтримки, що ускладнює їх ресоціалізацію.

Міжнародні стандарти щодо реабілітації та ресоціалізації базуються на Гавана правилах, правилах ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, які встановлюють умови для забезпечення прав неповнолітніх, позбавлених волі, та сприяють їх реабілітації та реінтеграції в суспільство.

Українське законодавство має Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» передбачає заходи реабілітації для неповнолітніх правопорушників. Однак, на практиці ці заходи часто неефективні через недостатнє фінансування та недосконалість системи. Українське законодавство передбачає заходи реабілітації для неповнолітніх правопорушників, однак на практиці ці заходи часто неефективні через недостатнє фінансування та недосконалість системи. Це призводить до того, що багато неповнолітніх правопорушників не отримують необхідної допомоги для успішної реінтеграції в суспільство.

Висновки. На основі проведеного порівняльного аналізу законодавства України та міжнародних стандартів у сфері правопорушень серед неповнолітніх можна зробити кілька важливих висновків і пропозицій щодо покращення ситуації в Україні. Незважаючи на те, що українське законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам, існує ряд критичних питань, які потребують негайного вирішення для забезпечення належного захисту прав дітей і ефективного запобігання їх протиправній поведінці.

По-перше, необхідно впровадити спеціалізовану ювенальну систему для розгляду адміністративних правопорушень серед неповнолітніх. Нині в Україні немає окремої системи для ювенальної юстиції, що не відповідає міжнародним стандартам, зокрема Пекінським правилам. Створення такої системи дозволить забезпечити більш гуманний і адекватний підхід до розгляду справ, пов'язаних з неповнолітніми, а також сприятиме їхній реабілітації та ресоціалізації.

По-друге, важливо посилити міжвідомчу співпрацю між органами і службами у справах дітей. Ефективний захист прав дітей та запобігання правопорушенням вимагає координації дій різних державних структур, громадських організацій та інших зацікавлених сторін. Спільні зусилля забезпечать більш комплексний і скоординований підхід до вирішення проблем дітей, які перебувають у конфлікті з законом.

По-третє, необхідно забезпечити належне фінансування програм реабілітації та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. Недостатнє фінансування є однією з головних причин неефективності існуючих програм. Інвестиції в ці програми сприятимуть створенню умов для успішної реінтеграції дітей у суспільство та запобігання повторним правопорушенням.

По-четверте, інтеграція міжнародних стандартів у національне законодавство та практику правозастосування є важливим кроком для вдосконалення системи захисту прав дітей в Україні. Це передбачає адаптацію положень Конвенції ООН про права дитини, Пекінських правил, Гавана правил та інших міжнародних документів до національного контексту. Така інтеграція допоможе підвищити ефективність захисту прав дітей і забезпечить відповідність українського законодавства найкращим міжнародним практикам.

Україна має значний потенціал для вдосконалення системи захисту прав дітей та запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. Реалізація вищезазначених рекомендацій сприятиме загальному поліпшенню правової та соціальної ситуації в країні, забезпечуючи кращий захист прав дітей і створення умов для їхнього успішного розвитку та соціальної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Стаття 51. Стаття 52. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 02.03.2024)
2. Кримінальний Кодекс України. Стаття 22, ч.2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n100> (дата звернення: 02.03.2024)

3. Кримінальний Кодекс України. Стаття 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n619> (дата звернення: 02.03.2024)
4. Кримінальний Кодекс України. Стаття 101, ч. 1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n624>. (дата звернення: 02.03.2024)
5. Кримінальний Кодекс України. Стаття 100, стаття 101, стаття 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n630> (дата звернення: 02.03.2024)
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 02.03.2024)
7. Закон України «Про охорону дитинства». Документ 2402-III, чинний, поточна редакція. Редакція від 05.10.2023, підстава - 3265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
8. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». {Назва Закону із змінами, внесеними згідно із Законом № 609-V від 07.02.2007}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
9. Конвенція ООН про права дитини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child> (дата звернення: 02.03.2024).
- 10.10. Shirokova-Murarash, O. (2020). Вдосконалення системи відправлення правосуддя по відношенню до неповнолітніх за мінімальними стандартними правилами оон («Пекінські правила»). Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, (5), 117–131. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203695> (дата звернення: 02.03.2024).
11. Гавана Правила. Керівництво з застосування правил Нельсона Манделі. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf> (дата звернення: 02.03.2024).
12. Європейська конвенція з прав людини. З поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 02.03.2024).

